

Tóth Hanna

Határátlépések

Recenzió Walter Benjamin *Hasis Marseille-ben* című válogatáskötetéről

Absztrakt: Walter Benjamin *Hasis Marseille-ben* című válogatáskötete, amely a 2023-as év folyamán jelent meg a Kijárat Kiadónál Zsellér Anna műfordítói és szövegértelmezői munkájának köszönhetően, ismét Benjamin sokszínűségét látszik igazolni. Bár első pillantásra úgy tűnhet, hogy az ő személyén kívül nem igazán kapcsolhatjuk össze a kötetben szereplő közel harminc szöveget, meglátásom szerint ennél többről van szó. Ha ugyanis figyelemmel fordulunk az egyes szövegek – mint egy nagy egész részei – felé, kirajzolódik előttünk az a motívumháló, amely olvasatom szerint teljesen összefogja és egybetartja a kötetet. Álláspontom igazolásához azonban, Benjamin alkotói módszeréhez hasonlóan, nekem is exkurzusokba kell bocsátkoznom, annak érdekében, hogy eljuthassunk a kardinálisabb kérdések feltevéséhez, jelesül, hogy miért olvassunk magyarul Benjaminget, illetve hogy mi tartozik valójában egy műfordító feladatai közé. Annak ellenére, hogy végleges megoldással e dilemmákra nem szolgálhatok, már önmagában a kérdések feltevése termékeny talajt nyújthat számunkra. A recenzió során tehát azt az állításomat szeretném igazolni, mely szerint a könyvre, mint egy töredékekből álló montázsra, egy nézőpont-archívumra érdemes tekintenünk, amely így minden egyes szöveget teljesen önmagába illeszt az átjárhatóság és a közöttiség motívumai mentén.

Kulcsszavak: Benjamin, műfordítás, közöttiség, montázs, nézőpont

„Vagy a kút volt roppant mély, vagy pedig roppant lassan esett lefelé, mert Alice-nek és és közben sok-sok ideje maradt arra, hogy körülnézzen, és eltűnődjék azon, mi fog vele legközelebb történni.”

Lewis Carroll: Alice Csodaországban

A 2023-as év folyamán jelent meg a *Hasis Marseille-ben* című, Walter Benjamin válogatott írásait tartalmazó prózakötet, amely azonban – mint a fülszöveg is jelzi – nem tekinthető klasszikus értelemben vett prózai műnek. A kötet Zsellér Anna nem csupán műfordító, hanem komoly szövegértelmező munkájának és a Kijarat Kiadónak köszönhetően látott napvilágot, olvasása közben pedig újra és újra Benjamin írói munkásságának műfaji sokszínűségéről szerezhetünk bizonyosságot. Bár elsőre talán úgy tűnhet, hogy a közel harminc írást csak Walter Benjamin személye köti össze, meglátásom szerint ennél többről van szó. Ha figyelemmel fordulunk az egyes szövegek felé, nagyon izgalmas összefüggéshálóat fedezhetünk fel a mind tematikailag, mind pedig műfajilag igen széles palettán elhelyezkedő írások sokaságában. Álláspontom igazolásához azonban távolabbról, a kezeink között tartott könyvtől kell elindulnom. Recenziómat éppen ezért a könyv bemutatásával, szerkezeti felépítésének és tartalmának ismertetésével kezdem. Ezt követően – hogy kicsit tágabb perspektívából nézhessünk a kötetre – a magyar Benjamin-fordítások jelentőségére térek ki. Az exkurzus kapcsán juthatunk el ugyanis a kardinalisabb kérdések feltevéséhez, mégpedig, hogy miért olvassunk magyarul Benjaminget, illetve hogy mi tartozik valójában egy műfordító feladatai közé. Lehetséges-e egyáltalán egy szöveg eredeti értelmét fordításokon keresztül visszaadni: tulajdonképpen előteremteni egy olyan nyelvet, amely képes e finom árnyalatok megőrzésére, miközben egyúttal hidat is emel a két nyelvi sík közötti szakadék fölé? E dilemmák fölötti elmélkedést követően ismét visszatérek a szöveghez, hogy az író-Benjamin sajátos alkotói magatartását, valamint szemléletmódját közelebről is szemügyre vehessük; felfedezve ezzel a betűk mögötti megannyi kis kapcsolódási pontot, amelyek talán még a szerző személyénél is szorosabban fogják csokorba a *Hasis Marseille-ben* írásait. Gondolatmenetem lezárásaként az említett, kötetben megbúvó motívumhálóra szeretnék rávilágítani a konkrét szövegek segítségével, amely fokozatosan kikristályosodni látszó formájában mindig más és más élményt nyújtott olvasás közben.

A *Hasis Marseille-ben* című kötethez fordulok tehát most, amely már első ránézésre is hűen tükrözi azt a hatalmas műfaji palettát, amelyet Benjamin munkássága során oly virtuóz módon „mozgatott”. Mint azt az alcím is jelzi, a könyvben a gondolatképek mellett városképek, irodalmi esszék, könyvkritikák és egy álomlevél is fellelhető. Az olvasó e pazar felsorolás hallatán egy percre akár zavarba is jöhet, ám szerencsére a könyv maga nyújt segítő kezet. A szövegek között ugyanis nem magányosan kell – kíváncsian, ugyanakkor mégiscsak idegenként – csavarognunk, bátran megbízhatunk idegenvezetőnkben, Zsellér Annában, aki finoman terelget bennünket jegyzetein keresztül. Hasonlóképp gyógyír az egyedüllétre az a sok ismerős táj, kép vagy motívum, amelyekkel a könyv olvasása során találkozhatunk. Benjamin itt összegyűjtött írásai ugyanis műfaji és tematikai szálon is átlépnek a margók szabta kereteken, összefonódnak például az *Egyirányú utca* szövegeivel utazásokon, álomleírásokon vagy esetleg a gyermeki lét tapasztalatán keresztül.

E fragmentumok között pedig az író kószáló figurája is ismét feltűnik, aki remekül idézi elénk Benjamins, az igazi városi embert, kinek lépteit követve teljesen friss szemmel felelhetjük fel Nápoly, Nizza, Weimar vagy éppen Párizs eldugott kis utcáit.

E városi kószálóról, a részletek szerelmeséről kell példát vennünk, és Benjamin legfontosabb módszertani elvét követve keresztül kell csatangolnunk, be kell járnunk szövegeit ahhoz, hogy végül az író közelébe férközhessünk. Vizsgáljuk meg tehát először a már említett idegenvezetőnket. Az *Egyirányú utca* című kötetben – pontosabban már annak kézírataiban – felbukkant (vö. Somlyó 2014: 13) az életműben már emblematikussá vált városi csavargó alakja, aki nem csupán vissza-visszatérő motívuma az író későbbi műveinek, de Benjamin filozófiájának kulcsát is kezében tartja, a szabad és roppant kíváncsi alkotói módszertan megtestesítőjeként. E „módszer” azonban nem egy szilárd, rögzített eljárást vagy receptet takar, sokkal inkább egy érdeklődő és nyitott körüljárást¹ (Somlyó 2014: 14), amely példaként kell az olvasó előtt álljon. A stratégia elsajátítását követően figyelhetünk fel ugyanis azokra a nyomokra, amelyek végül, változó alkotóelemei miatt, egy mindig újként megjelenő egészhez kalauzolhatnak bennünket. A parányi újdonság ugyanis, a nézőpontváltás, amelyre az író mint közvetítő kötelez, frissé teszi az elkoptatott vagy esetleg megunt helyeket, élményeket vagy épp gondolatokat. A közvetítő szerepe és személye lehet tehát a kulcs, amely a *Hasis Marseille-ben* szövegeit képes lehet, mintegy egyszerre megvilágítani. E szerepkör azonban jelen kötet esetében nem kizárólag Benjamins vagy a *flâneur* illeti meg, hanem a mű fordítóját is, aki a nyelvi sikok közti átjárás hatalmával bírva, szintén a közvetítő szerepét vállalja magára. Zsellér Anna a kötethez mellékelt roppant izgalmas utószavában e fordítói szerepkör belső megéléséről és a magyar nyelvű Benjamin fordítások történetéről is bővebben szót ejtett, mely témánál véleményem szerint nekünk is érdemes elidőznünk.

Miként az utószóból kiderül, Benjamin szövegeihez mindig rendkívül nagy szakértelemmel közeledtek magyar nyelvű kutatói és fordítói; munkájuknak köszönhetően az író művei mindig magas színvonalú fordítások formájában láttak napvilágot, s ez napjainkban sincsen másképp; bár – természetesen – a teljes korpuszt (egyelőre) közel sem fedik le. Ezt hallva lehetünk cinikusak, és vállvonogatva kérdezhetjük: minek egyáltalán fordítani – főleg magyar nyelvre –, mikor az író szövegei már oly sok nagy európai nyelven elérhetőek? Ám ezzel a hozzáállással a fordítás folyamatának lényegét hagyjuk figyelmen kívül, amely minden egyes alkalommal újra és újra tiszta szemmel közeledik az éppen feldolgozandó irományhoz. A szövegeknek ez az ismételt fel- vagy átdolgozása mindig egy „akkor és most”-ból, egy roppant speciális perspektívából történik, amely így a mű fordítójának, majd olvasóinak is megannyi esélyt teremt – sok más mellett – az *interpretációra*. Benjamin szövegeiben pedig még ennél is sokkal több lehetőség rejlik. Írásait képtelenség úgy csokorba fogni, hogy azok szigorú ok-okozati láncolatot alkossanak vagy éppen rideg műfaji keretekbe foglalva koherensen helyezkedjenek el. Mindettől pedig csak még izgalmasabbak és többszörös jelentéssel bírók lesznek. Hiszen bárhogyan is helyezzük őket egymás mellé, minden esetben teljesen egyedi képet alkotunk, amelyben a

1 „Ha nem éri be a filozófia azzal, hogy közvetítőként szerepeljen a megismeréshez vezető úton, hanem az igazság ábrázolásaként meg akarja őrizni formájának törvényét, akkor e forma gyakorlását, nem pedig a rendszeren belüli előlegzését kell lényegesen tartania” (Benjamin 1980b: 196).

szövegek csupán egyik arcukat fedik fel előttünk. A *Hasis Marseille-bent* olvasva tehát nem csupán Benjamin gondolataival, megfigyeléseivel találjuk szemben magunkat, nem kizárólag az íróat kell megfejtenünk. Először a fordítás folyamatának és céljának megismerésében kell elmerülnünk ahhoz, hogy a kézhez kapott magyar nyelvű sárga és lila kötetet olvasatomat igazolva tudjuk felnyitni.

A műfordítás feladatát megfogalmazni és pontosan behatárolni azonban nem olyan egyszerű vállalkozás. Ennek okán segítséget kérni a kérdés megválaszolásához nem szégyen, főleg, ha az Benjamin személyében, vagyis inkább írásainak formájában érkezik. A *műfordító feladata* című szövege abbéli állítása köré szerveződik, amely szerint a fordítónak túl kell lépnie azon, hogy az eredeti műben fellelhető közlést közvetítse. Az előbbiek oka a következő kérdésben keresendő: mi értelme „ugyanazt” még egyszer elmondani? *Semmi* – ezt beláthatjuk. Nem csak a lecsupaszított közlendőt kell tehát átadni, nem csupán a nyelvi formákat kell átkódolni, hiszen sok esetben ez lehetetlen és értelmetlen küldetés lenne, sokkal inkább egy különálló, de nem véglegesnek tekinthető formát² kell megalkotni. A fordítás a nyelv változásai közepette ugyanis nem lehet több, csupán ideiglenes módja egy olyan harcnak, „amit az ember a nyelvek idegenségével vív” (Kántás 2016: 2). Egy ilyen reménytelennek tűnő csata közepette pedig mi lehet a fordítás feladata, mikor lehetetlen küldetést vállal, ha tökéletesen tükrözni szeretné a szöveget egy adott nyelvi síkra? Mindenekelőtt az imént említett csökevényességeket kell kiküszöbölnie, miközben a fordítás formájának megfelelően próbál közvetíteni az idegen horizontok között. Természetesen ez sem tekinthető végleges válasznak, főleg mivel Benjamin volt az, aki így önmaga ellen is beszélve, egy későbbi szövegében a fordítást szigorúan mint technikát jelenítette meg, szoros összefüggésben a kommentár műfajával.³ Véleménye szerint ugyanis annak ellenére, hogy a lefordított szövegek önálló létezőkként hiányosak, mégis képesek lehetnek a művet körbelengő horizont egészét kicserélni. Természetesen ez az adottság csak akkor mutatkozik meg, ha helyesen – lemondva a műfajteremtés igényéről – használják e technikát. Mikor pedig e helyesen használt módszer és a kommentár találkozik, a lefordított szöveg (a maga sosem teljes módján) képessé válik önmaga lehető legtökéletesebb verziójának megvalósítására. Konklúzióképpen kijelenthetjük tehát, hogy ebben a vitában az irodalmi művek átfordítása mellett, illetve ellen is lehet bátran érvelni, miképpen azt Benjamin több alkalommal is megteszi. Szükségeseznek tartom azonban, hogy ezen eljárás mód feladatkörének tisztázása után – amennyiben meggyőzőnek tartottuk az író elképzelését – magára a műfordítói szerepkörre is kitekintsünk pár gondolat erejéig, amely egyúttal kulcsként nyitja majd meg előttünk az író történelemfelfogását is.

Mi tehát e technika mesterének, a műfordítónak a feladata? Benjamin meglátása szerint az, hogy egyre tudatosabbá váljon az általa felhasznált módszerek tekintetében, miközben természetesen a nyelvek közötti idegenséget is megpróbálja – legalább egy kis időre – felfüggeszteni. A primer szöveg újratereztéséről beszélhetünk tehát, amely során valós vagy álombéli tereket és utaláshálókat kell a megannyi réteg önreferencialitás alatt nem csupán felismerni, de *rekonstruálni is*. Azt azonban, hogy miként fogadunk be egy

2 „A már »egyszer s mindenkorra« leírt szavaknak is van utóérése. [...] Ami egykor fiatalosnak érződött, később elkopotottá lesz, ami hajdan megszokott volt, később archaikus csengésű” (Benjamin 1980a: 75–76).

3 „A fordításnak ez a szerencsés formája, amely a kommentárban számot ad magáról, és a különböző nyelvi szituáció tényét is tematizálja, az újkorban sajnos egyre inkább veszendőbe ment” (Benjamin 2001: 114).

ilyen típusú műalkotást, illetve hogy mi is az, amit ilyenkor valójában látunk, érzünk vagy hallunk, ismét egy lépést hátrálva érthetjük meg.

Az író elképzelése szerint a jövő valójában nem képes felváltani a jelent, szubsztanciális értelemben ugyanis képtelen újat alkotni. A mindig éppen adott „ma” szűnik csupán meg létezni, hogy újabb napnak adjon teret, a „most” ugyanis nem más, mint „az elmúlt idők legbelső képe” (Benjamin 2023g). A történelmi fejlődés mítosza – Benjamin szerint – ugyanis nem csupán hamis, hanem egyenesen veszélyes is, hiszen ilyenkor az ember nem tesz mást, csupán saját autonómiáját függeszti fel. Mikor ugyanis a történelmet ilyen folytonos haladásként szemléljük, elfelejtjük, hogy az emberek valójában tudatosan cselekvő lények, akik erkölcsi és politikai felelősséggel, illetve saját sorsuk befolyásolásának képességével is rendelkeznek. Nem a jövőt kell tehát nyárspolgárok módjára⁴ kutatnunk, sokkal inkább az elmúlt irányába kell fordulnunk, amely voltaképpen benne rejlik minden jelen pillanatban.⁵ Bármikor találkozunk ugyanis egy festménnyel, egy szoborral, egy zeneművel vagy egy irodalmi alkotással, minden esetben ott lappang a mű múltja az aktuális „mostban” megidézett érzetek mögött. Ez a rejtőzködő idősíki pedig egyre csak tágul, minden jelen pillanattal folyamatosan összefonódva létezik, még ha mi nem is tudatosítjuk ezt. Benjamin történelemfelfogása – meglátásom szerint – írásinak struktúráit is áthatja, hiszen manipulált, lépten-nyomon összefonódó, néha pedig egészen összemosódó idősíkokba csöppenünk egy-egy fragmentum olvasása közben.

Benjamin történelemfelfogása azonban nem csupán megjelenik, de polaritást is kölcsönöz a *Hasis Marseille-ben* kötet egészének. Az egymással egyesülő nyelvi és idősíki mellett ugyanis permanensen jelen vannak az átjárhatóság és a közöttség állapotának variációi. Véleményem szerint ezek a motívumok nem egyszerűen szimmetrikussá teszik a könyv egészét, hanem tulajdonképpen a mű olvasásának irányvonalait is megjelenítik. Első ízben vegyük szemügyre a válogatáskötet címét, amely már önmagában egyfajta közöttséget, a létezési síkok közötti átjárhatóság motívumát hordozza magában.

A beválogatott írások közül Benjamin hasis-élményét feldolgozó szövegét azáltal, hogy azt címadó írássá, egyszerre kitüntetett helyre is emelték, amely a különböző dimenziók közti átjárhatóságot vetíti előre. A könyv elolvasása után azonban nem csupán egyszeri dimenzióátlépést köthetünk a fenti címszavakhoz, hiszen az elbeszélés formája, jobban mondva, maga a mesélő is kivetkőzött önmagából. Benjamin legalább két alkalommal feldolgozta az említett mámoros létállapotot, első alkalommal azonban mindezt radikálisan eltávolította magától. „A következő történet nem tőlem származik” (Benjamin 2023e: 42), deklarálja rögtön az első mondat, amely a *Myslowitz – Braunschweig – Marseille* című szöveg nyitánya. Ebben első pillantásra talán semmi különös nincsen, tudomásul vesszük és elsiklunk felette, egészen addig, amíg a *Hasis Marseille-ben* szöveghez nem érünk. Ekkor ugyanis a megkonstruált, novellisztikus keret megsemmisül, és csupán

4 „A mostban a dolgok arckifejezése szürrealisztikus, a jövőben nyárspolgári. A látszat, amelyet ekkor számolunk fel, nem más, mint annak látszata, hogy a letűnt dolgok a Mostban adtak. Valójában: a Most az elmúlt idők legbelső képe” (Benjamin 2023g).

5 Libera Pisano (2022) tanulmányában arra hívja fel a figyelmünket, hogy Benjamin történelemről alkotott felfogásában felfedezhetünk ismerős, Gustav Landauer-nél is megtalálható gondolatokat. Landauerre támaszkodó elképzelése így azt is magában hordozza, hogy a „most” lényegében a múlt fiziognómiájával bír, tehát eleve adott módon benne rejlik a teljes múlt.

Benjamin marad, a kísérleti pszichopatológia és egy nagyon is különös, egyben roppant személyes tapasztalat. Benjamin itt belép önmagába, saját megéléseibe és szövegébe, hogy aztán a hasist magához véve rögvest itt is hagyja a létezés megszokott síkját. Ez a szöveg azért is roppant fontos, mert nem csupán az átjárhatóság és a dimenziók-közöttség motívumai kapnak központi szerepet, hanem egyúttal mindezen határátlépések motivációit is kitapogathatjuk. Benjamin ugyanis még egy korábbi írásában zászlójára tűzte a külső, a mérhető tapasztalás és a személyes megélés egyesítését, ki szeretne volna tágítani a tapasztalat kanti fogalmát úgy, hogy mikor megismerésről beszélünk, akkor a szubjektum és az objektum fogalmai semlegesek maradhassanak.⁶ Ezt a kettős egységet pedig remekül érzékelteti ez az ikertörténet, amely egyrészt belső megélésként, másrészt pedig objektív tapasztalatként egyszerre volt képes jelen lenni. A szöveg során erre az ellentétre az író maga reflektál, amikor is a külső és a szűkös tereket átengedi a „belső megélés hatalmas dimenzióinak” (Benjamin 2023d: 53), átlépve a tér és idő esetlegességein. A további csavart pedig az élmény betűkké kódolása jelenti, hiszen a kívülről befogadott, idegen történet ilyen módon képes nagyon is személyes, saját „másság-élménnyé” válni az olvasóban.

Ezen utolsó gondolattal pedig a *flâneuri* exkurzusunk köre összezárni látszik, hiszen a kötetet egységben tartó ellentét valahol mégiscsak rátalál egyensúlyi állapotára. Az átmenetiségben-lét ugyanis egy ponton mégiscsak összekapcsolódik az egyesülő nyelvi és idősíkokkal. E kiegészítés záloga nem más, mint a történelmi idők igencsak különös felfogása. Az író aktualizáló olvasatának megfelelően⁷ ugyanis elmondhatjuk, hogy a képek, a zeneművek vagy az irodalmi alkotások nem csupán egy meghatározott kor szülöttei, hanem egy hasonlóan meghatározott korban válnak csak befogadhatóvá. Ennek fényében pedig felismerhetjük azt a két kulcsfontosságú tételt is, melyek szerint a múltat nem tekinthetjük csupán gyorsan elillanó képek sorozatának, a mű életében pedig „minden most egy meghatározott megismerhetőség” (Somlyó 2014: 70) mostjaként kell számunkra megjelenjen. A múlt és a jelen pillanatainak ezen összekapcsolódásai tehát különböző nézőpontok a folyamatosan mozgó jelenben, amelyek bármikor – hacsak nem archiváljuk őket – véglegesen elveszhetnek.

Benjamin szövegeit pont ilyen nézőpont-archívumoknak tekinthetjük, hiszen írásaiban az őbenne „reinkarnálódott” tárgyakkal, terekkel, élményekkel találkozunk, amelyek aztán valamelyest sajátjainkká is képesek átalakulni. Ezek ugyanis nem egyszerűen pontosan dokumentált történések, sokkal inkább az író személyes megélései, képeletén átfolyatott, átalakított és megőrzött tapasztalásai. A világ birtokbavétele helyett odafordult és rácsodálkozott a világra, amely alkotói attitűdnek köszönhetően mi olvasóként is részesülhetünk ezekből a megélésekből. Figyelmünket a kószálótól ellesett módon mi is az apró részletekre irányítjuk, olyan triviálisnak tűnő töredékekre, amelyek most – újraértelmezésüknek köszönhetően – mégis nóvumként képesek hatni. Nem meglepő, hogy Benjamin szerint az igazán elkoptatott létezés az, „amelyiket kopottra dörögölt a megszokás” (Benjamin 1980e: 547). A folyamatos interpretáció az, amely képes

6 „Az eljövendő ismeretelméletnek az a feladata, hogy megtalálja azt a szféráját a megismerésnek, mely teljesen semleges a szubjektum és objektum fogalmával szemben; [...] ki kell puhatólnia, hol van a megismerésnek az az autonóm őseredetű szférája, ahol e fogalom már nem két metafizikai entitás viszonyát jelöli” (Benjamin 1980d: 15).

7 „A múlt képe pótolhatatlan, minden jelennek, amely nem ismeri föl benne, hogy rá utal, tartania kell tőle, hogy elveszti” (Benjamin 1980c: 963).

megmenteni ezeket az éppen aktuálisan létező nézőpontokat, ehhez azonban szünni nem akaró figyelem szükségeltetik, olyan esztétikai magatartás, mint amely a benjaminai életmű egészének alappillére.

Mindezen gondolatok lezárásaképpen szeretnék visszatérni a kötet szövegeihez, hogy igazoljam korábbi állításom, mely szerint a szövegek központi motívumát a „köztesség” és az „átjárhatóság” fogalmaival ragadhatjuk meg, amelyek hatására a kötet egészéhez mint egy nagy montázshoz érdemes közelítenünk. A *Hasis Marseille-ben* olyan, kereknek azért nem mondható, de mégis egyfajta nagy egész, amely valójában tele van olyan töredékes, szabálytalan szélű képekkel, amelyek azonban ebben és éppen ebben a konstellációban mégis egységet alkotnak. A kötet olvasójaként e montázs kisebb darabjai között barangolhatunk, miközben egységük szerteágazó mivoltára újra és újra, minden szövegben rácsodálkozunk. Az átváltozásra, a határátlépésre maguk a fragmentumok játszanak tehát rá, miközben ez a tematikai és műfaji sokszínűség az olvasót magát is flexibilissé és nyitottá változtatja, hogy Benjamin így könnyedén kiemelhesse a felszínes, passzív szemlélődésből. Ennek hatására mi magunk is átbillenünk, bevonódunk, és személyessé válnak az eddig észrevétlen kis részletek, miként a porózus utcákra kiömlik a sok emberélet, vagy ahogy épp az utca tolakodik be a hűvös, félhomályos konyhába.

Első pillantásra talán nem is olyan szembeötlő ez a sok megkoreografált elmozdulás, annak köszönhetően, hogy a szövegek gyakran ellentétpárokkal játszva, inkább kontrasztokat élesítenek ki. A szélsőségek azonban Benjamin számára mintha valami nagyobb egész részei lennének, amelyek így képesek egyikké vagy a másikká alakulni. Ezekre a határátlépésekre szeretnék most röviden reflektálni, hiszen ezek a folytonosan átalakuló, átbillenő mozaikok azok, amelyeknek köszönhetően nemcsak szétszórt fragmentumokról, hanem egy nagy képről is beszélhetünk.

Utca és otthon. A látszólagos ellentét az író számára Nápoly utcáin mégis inkább játékos komplementaritásként tűnik fel, amelynek egymással szemben álló pólusai végül teljesen összemosódnak. Elnyeli őket az a porozitás, amely maga Nápoly, és amely minden érzékszervünket egyszerre fegyverezi le. Sziklaszerű a város, amely színes légyecsapókkal, derűs muzsikával, utcai mutatóványokkal és a közösben feloldódó emberéletekkel van telezsúfolva. Az aromatizált fakó üdítőknak hála, még a nyelvünk is megtapasztalhatja a porozitást. Benjamin e szövegében hihetetlen változatossággal sorakoztatja fel egy utcának azon szegleteit, amelyek mind az átváltozást, a képlékenységet hordozzák magukban: szétszóródott magánélet, a bazar, amely egyszerre raktár és az értékesítés helye, a nyelv, amely kiszabadulva a szájüregből az egész emberi fizikumot uralma alá hajtja. Az az érzésünk támad, hogy itt valóban „semmi sem kész és befejezett”, a „rögtönzés iránt érzett szenvedély” (Benjamin 2023f: 10) egyeduralma alatt áll még a legutolsó szükös kávéház is. Benjamin ezekkel a kis elmozdításokkal azonban nemcsak egyensúlyunkból billent ki bennünket, hanem a tapasztalás olyan dimenziójába vezet, amelyben minden dolog ugyanolyan módon, a *kint* és *bent* elkülönítése nélkül képes tapasztalhatóvá válni. Az alkohol földi mámorát tehát nemcsak Nápoly emberei, de Benjamin is lecseréli egy sokkal szabadabb, bennünk keresendő bódulat érzésére.

A *Nápoly* című fragmentum azonban nem juttathat bennünket elegendő bizonyossághoz, az író gondolatképei közül érdemes tehát taláalomra (nehogy csalással vádolhasanak) kiemelni egyet, aztán pedig kísérletezésbe kezdenünk. Az *újság* című szöveg

azonban már első mondatával gáncsolásra kész. Az írásbeliség ellentétei ugyanis, amelyek régebben még jótékony módon megtermékenyítették egymást, mostanra olyan „feloldhatatlan antinómiákká váltak” (Benjamin 2023c: 69), amelyeknek fő színterévé az újság vált. Ezt a médiumot saját belső konfliktusai szakítják szét, még szerencse, hogy akad egy türelmetlen olvasó, aki frusztrációjával maga tartja egyben a feketével szedett gondolatokat. E feloldhatatlannak tűnő polémia mögött azonban ismét egy rejtett határvonal átlépése következik be. Az olvasók észrevétlenül maguk is szerkesztői munkatársakká válnak. Feloldódik a szerző és a közönség között feszülő éles határvonal, az olvasó pedig „előíróvá” lép elő. Egyszerre kapja kézhez idegenként a híreket és szabályozza azok tartalmát. Szakértőként ennél magasabb, szerkesztői babérokat is learthat a közönséges olvasó, aminek következtében tudása, személyes hozzáértése szavakba burkolt objektív előírássá válik. Az *újság* lapjain tehát szintén az átváltozás, a szerepek között létezés kap hangot, médiumként létezése ugyanis egyszerre a leíró és a teremtő szó színhelye. Képes önmagán átlépve, a társadalomban nem csupán produktum, de az őt alkotók befolyásolója is lenni.

Benjamin az urbánus terek külső, merev kereteit követő gondolatképek során sem kíméli olvasóit, egyik létdimenzióból a másikba szökken, míg minket hol gyermekké, hol pedig az imént említett kettős szereplővé változtat. Véleményem szerint a gondolatképek során mintegy beljebb lépve, már sokkal nagyobb mértékben vagyunk saját képzeletünkre, illetve az író fantáziájára utalva. Az álmodás közben felvett szerepek vagy a vonatút során megelevenedő olvasmányélmények, mind komolyan megedzik „utánalkotási” képességeinket. Ez nagyban annak köszönhető, hogy a valós terek helyett ebben a montázsszegletben csupa elképzelt helyre csöppenünk, amelyeket ráadásul Benjamin olyan módon konstruált meg, hogy azok egész emberi egzisztenciánkban mozgósítsanak bennünket. Gondoljunk akár az álom során tapasztaltakra, vagy akár egy tál étel fölé hajolva az étvágy és a falás kettős mozgására, amely megélések teljes egészünkben képesek átalkotni bennünket.

Úgy gondolom, a *Hasis Marseille-ben* sok más indok mellett azért remek gyűjteménye Benjamin szövegeinek, mert képes magát az író is e műfaji határokon elkapni, majd pedig az olvasó szeme láttára átváltoztatni. A gondolatképek Benjaminja példának okáért egy pillanat alatt eltűnik, hogy átadja helyét a hatalmas tudású irodalomkritikusnak. Az író irodalmi szövegei között aztán ismét a köztesség állapotába emelkedünk, hiszen „a köztes és középszerű eseteket mellőzve” (Benjamin 2023a: 109) elsősorban olyan művekkel foglalkozott, amelyeket méltónak talált a megmentésre, vagy éppen teljesen megsemmisítendőnek ítélt. Ezekről az irodalomkritikusi irányelveiről is olvashatunk *Az irodalomkritika programjában*, amely egyfelől a kritika elméleti alapjairól, másfelől annak kialakuló társadalomelméleti szemléletéről árul el sokat. A műkritikusi feladatkör körülményeit követően a „félreismert zseni” kultuszának romjai, majd Párizst tárul, nem is egy alkalommal, az olvasói tekintetek elé. A kötet zárásaképpen egy álomlevélben csúcsosodik ki, amely csodaszépen összefogja a *Hasis Marseille-ben* szövegeit. Maga az álom motívuma ugyanis megjeleníti mindazt a kiszakadást és köztes létállapotot, amely – bár nem ennyire explicit formában – minden korábbi szövegben jelen volt. A szépen felépülő, elkülönülő montázselemek aztán ebben az álomrajzolatban egyesülnek, hogy az összeillesztett töredékek átadják számunkra az írás és a gondolkodás mimetikus megfelelését,

amelynek megjelenítésére Benjamin is törekedett (Nabugodi 2023: 14). Az álom, amely egy „nyomorult szalmaágyon” (Benjamin 2023b: 207) érte az olvasás élményét akkor már régóta nélkülöző író, kísérteties elemekkel teli. A kibogozhatatlan betűképek, a sírhelyszerű fekhelyek, az érthetetlen szöveg a fellebetett hímzett takarón, mindezek a motívumok remekül érzékeltetik a folyamatosan változó, valójában megragadhatatlan álombeli sítot. Nincsenek lerögzített, biztos pontok, csak saját, utólagos interpretációnkra és emlékezetünkre hagyatkozhatunk. Olyan érdekes vállalkozás megérteni egy ilyen álomképet, mint az ébren létben „kendőt készíteni egy versből” (Benjamin 2023b: 206), hiszen egy ilyen vállalkozáshoz ki kell emelkednünk saját fizikai kötöttségeinkből.

A *Hasis Marseille-ben* tehát csodálatos nézőpont-archívumokból felépülő, a köztességre és átjárhatóságra rájátszó töredékekből álló nagy dialektikus kép. Nem szövegek közötti progressziót vagy lineáris folyamatot, hanem egy hirtelen keletkező képet⁸ jelenít meg, melynek hirtelensége végül minket is felébreszt. Kitaszít a folyamatos haladás nyárspolgári ideájából, miközben aktív résztvevőkké alakít bennünket a szövegek olvasása közben. Interpretációra, állásfoglalásra és ennek folyamatos újraértelmezésére vagyunk kötelezve, hiszen egyetlen írásban sincs lehetőségünk túl hosszasan elmerülni vagy éppen egy klasszikusan lekerekített élménytöredékkal találkozni. Az olvasók – akárcsak *Az újság* című szövegben – ténylegesen munkatársakká válnak a Benjamin-kötetben, akik nem csupán a mű jelenéhez, hanem a folyamatos újraértelmezés révén annak folyamatos létezéséhez szintén hozzájárulnak. A *Hasis Marseille-ben* egészét csak a kis részek ismerete után tárhatjuk tehát fel, bár talán nem is feltétlenül szükséges, hogy szigorú egészként közelítsünk a műhöz. Bevallom, nehéz feladatnak bizonyult átfogni egy ilyen sokarcú válogatást, amelynek a jegyzetei is csak újabb és újabb lehetséges utakat fedtek fel a feltételezett „megoldáshoz” vezetve. Megannyi oldalról közelíthetünk ugyanis a kötet szövegeihez, akkor is, ha egyesével, s abban az esetben is, ha az egész kompozíciót szem előtt tartjuk. Én magam szerettem volna nem „szétesni hagyni” a kötet szövegeit, és felfedezni egy lehetséges irányvonalat, amely felől plauzibilisen értelmezhető, de nem gondolom, hogy létezne tökéletes taktika a *Hasis Marseille-ben* olvasásához. Nincsen tehát rögzített és általános recept, ami azonban nem jelent valódi problémát, mivel ez a „nem túl prózai” prózakötet aktív interpretálónak, átformálójává tesz bárkit, aki érdeklődve nyitja fel sárgáslila borítóját.

Hivatkozott irodalom

- Benjamin, Walter (1980a): A műfordító feladata. In *Angelus Novus – Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Radnóti Sándor (szerk.). Budapest: Magyar Helikon. 69–86.
- Benjamin, Walter (1980b): A német szomorújáték eredete. In *Angelus Novus – Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Radnóti Sándor (szerk.). Budapest: Magyar Helikon. 191–482.
- Benjamin, Walter (1980c): A történelem fogalmáról. In *Angelus Novus – Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Radnóti Sándor (szerk.). Budapest: Magyar Helikon. 959–974.

8 „Nem arról van szó, hogy a múlt fényt vet a jelenre, vagy a jelen fényt vet a múltra, hanem arról, hogy a kép az, amelyben a volt egy villanásnyi idő alatt összeáll a mával, hogy egy konstellációt alkosson. Más szóval, a kép a dialektika megállása. Mert míg a jelen és a múlt viszonya tisztán időbeli, folyamatos, addig a volt és a most viszonya dialektikus: nem progresszió, hanem kép, hirtelen keletkező kép” (Benjamin 1999: 462; saját fordítás).

- Benjamin, Walter (1980d): Az eljövendő filozófia programjáról. In *Angelus Novus – Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Radnóti Sándor (szerk.). Budapest: Magyar Helikon. 5–23.
- Benjamin, Walter (1980e): Álomgiccs. In *Angelus Novus – Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Radnóti Sándor (szerk.). Budapest: Magyar Helikon. 545–549.
- Benjamin, Walter (1999): *The Arcades Project*. Cambridge: Harvard University Press.
- Benjamin, Walter (2001): Töredék (válogatás). In „A szirének hallgatása”. Szabó Csaba (szerk.). Budapest: Osiris. 93–116.
- Benjamin, Walter (2023a): A békeárucikk. In *Hasis Marseille-ben*. Zsellér Anna (szerk.). Budapest: Kijarat. 103–110.
- Benjamin, Walter (2023b): Az 1939. október 11–12-ei álom. In *Hasis Marseille-ben*. Zsellér Anna (szerk.). Budapest: Kijarat. 205–209.
- Benjamin, Walter (2023c): Az újság. In *Hasis Marseille-ben*. Zsellér Anna (szerk.). Budapest: Kijarat. 69–71.
- Benjamin, Walter (2023d): Hasis Marseille-ben. In *Hasis Marseille-ben*. Zsellér Anna (szerk.). Budapest: Kijarat. 52–60.
- Benjamin, Walter (2023e): Myslowitz – Braunschweig – Marseille. Egy hasismámor története. In *Hasis Marseille-ben*. Zsellér Anna (szerk.). Budapest: Kijarat. 42–51.
- Benjamin, Walter (2023f): Nápoly. In *Hasis Marseille-ben*. Zsellér Anna (szerk.). Budapest: Kijarat Kiadó. 7–17.
- Benjamin, Walter (2023g): Párizsi passzázsok – Első jegyzetek. 1749. Interneten: <https://1749.hu/fuggo/essze/walter-benjamin-parizsi-passzazsok-első-jegyzetek-8.html> (letöltve: 2024. június 10.).
- Kántás Balázs (2016): A fordítás (tovább)fordítása(i). *Holdkatlan – Szépirodalmi és Művészeti Folyóirat* (42): 1–9.
- Nabugodi, Mathelinda (2023): *Shelley with Benjamin*. London: UCL Press. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781472543875.ch-004>
- Pisano, Libera (2022): „The Tragedy of Messianic Politics”: Gustav Landauer’s Hidden Legacy in Franz Rosenzweig and Walter Benjamin. *Religions* 13(2): 165. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel13020165>
- Somlyó Bálint (2014): *Kerülő úton*. Budapest: Kijarat.

Tóth Hanna

filozófia szakos (BA-s) hallgató az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Karán.